

TÁJÉKOZÓDÁS

VISSZAPILLANTÁS A FÖLDALATTI KÉPREGÉNYRE

Most, hogy a hatvanas évek művészeti forrongásának hatótávolságát immár következményeivel, serkentő impulzusaival együtt tudjuk felmérni, a földalatti ellenkultúra egyik legnépszerűbb hírközlő eszköze, a képregény vizsgálata ismét a visszapillantások homlokterébe került. Annál fokozottabban, hogy a földalatti képregény elemzésére egyszerre két síkon mutatkozik alkalom, hiszen amellet, hogy az *underground comics* az ellenkultúra globális rendszerének részeként is funkcionál, egyszermind a képregényműfaj mindenkori történetébe, fejlődési vonalába is szervesen illeszkedik be. Sőt, minden jel arra vall, hogy a földalatti képregény a radikális elemzés szempontjából elsődlegesen tulajdon médiumának történeti keretei között tapintható ki legjobban; keletkezésének reális feltételei pedig — bár meghatározó társadalmi-szociális struktúrák függvényeként tarthatók számon — ma már valahogy jobban elhanyagolhatók. Mindez azt jelenti, hogy a földalatti képregény — történeti, művészeti és szociális vonatkozásaiban — immár nem kizárólag az ellenkultúra egy adott részeként, megnyilvánulási módozataként, hanem — felmutatott értékei és hatásának intenzitása folytán — az egységes képregényművészet koordinátái között tudatosítható.

Az underground comics azon-

ban nem előzmények nélküli jelenség, minthogy az ellenkultúra egészében véve sem tekinthető annak. Prototípusát mindenekelőtt a harmincas évek Amerikájának *dirty comics*-szeiben, „piszkos képregényeiben” kell keresnünk, amelyek — annak ellenére, hogy nem adtak nagy neveket és átlagon felüli tehetségű rajzolókat —, az amerikai életfelfogással ellenkező magatartásukkal, valamint újszerű tematikai tájékozódásukkal megteremtették a nem konvencionális, szociális színezetű képregény alapjait. Az egyetemi és akadémiai körökből kiszivárgó erotikus, pornográf és politikailag angazsált *dirty comics*-ek mellett csíráztató hatása volt még Opper és Dirks *The Katzenjammer Kid*-jének, Swinnerton *Little Jimmy*-jének, Opper *Happy Hooligan*-jének és Segar *Thimble Theatre*-jének. Karikírózó, stilizált és kimunkálatlan rajztechnikájuk a rosszmájúság tematikájával és a negatív hősök afirmálásával felrúgta a hagyományos képregényrajzolás íratlan szabályait, történetileg pedig valamiképp az amerikai comics nagy korszaka, halhatatlan klasszikája, Foster, Hogart és Raymond „szabályos” opusa elé vetült. Az amerikai comics-szakszervezet által közreadott kötelezvények gyorsan megkötötték a rajzolók kezét és fantáziáját, így a pozitív hősök uralmának biztosításával a *dirty*

comics-ek lassacskán feledésbe merültek.

A beat- és a hippinmezdek nem is annyira művészeti vonatkozásai, mint inkább szociális és pszichológiai töltete miatt elevénítette fel a dirty comics negatív életfilozófiáját. Ez a lázongó nemzedék már nem a névtelen tömeghez, hanem konkrét társadalmi réteghez, egy meghatározott szociális csoportosuláshoz intézte szavát. A dirty comics-ból kifejlesztett underground comics tartalmi és nyelvi felépítménye alapjaiban forgatta ki a semleges, filiszteri hangvételű képregény alaptételeit, írott és íratlan szabályait. A földalatti struktúrák a képregényt meghatározott ideológia és politika szolgálatába állították, melyet általában ellenkultúrának nevezünk (egyik fő ideológiáját, Herbert Marcusét nálunk is több ízben fordították és tolmácsolták). Az ellenkultúra mozgalmának vívmányai nemcsak a képregény teljesítményén, hanem a zene, a film, az irodalom, a festészet, a plakátművészet, az öltözködés stb. eredményein is lemérhetők, ám még pontosabban fogalmazunk, ha a jelenséget egy sajátos életformaként határozzuk meg, akárcsak a hetvenes évek punk kultúráját. Az sem túlzás, ha a földalatti képregény negatív hőseinek viselkedési és öltözködési stílusa és a punk magatartásformával járó csúf emberi külső között húzunk párhuzamot. Egy mellőzött világ mellőzött egyedeivel állunk szemben mindkét esetben,

A földalatti rajzműhelye új tartalommal töltötte meg a „piszkos képregény” mozaikokra bomló, csupán néhány négyzetből álló ötletfelvillanásokban megnyilvánuló, karikatúra felé hajló rajzszerkezetét, sőt még merészebben nyúlt a szex, az erotika és a pornográfia különben tabunak számító obszcén és laszcív témáihoz. Míg mondanivalójában az amerikai középosztály mentalitását és ideáljait vette pergőtűz alá, nyelvi síkon az underground comics a tömegeknek szánt konvencionális, szabályszerű képregény grafikai készletára ellen intézett támadást: elvetette annak narratív szerkezetét, grafikai struktúrárendszerét, etikai felépítményét, hőstipológiáját, s nem utolsósorban új, tulajdon rendszerének megfelelő előállítási és terjesztési módokat dolgozott ki. Bár a művészi követelményeket nem béklyózta meg holmi magas mércékkel, s a műfajt részben a csináld meg magad programjának rendelte alá, a jelesebb, világhírnévre is szert tevő rajzolóknak nem tagadhatták, hogy nagyon is tudták, mit akarnak, s hogy nagyon is tisztában voltak a médium történeti és természetbeli jellegzetességeivel. Így, míg az underground comics tartalmilag az „american way of life”-ot igyekezett kipelengérezni, nyelvi innovációi az elméleti tudnivalóknak köszönve a képregényt valóságos metanyelvvé tudták kifejleszteni.

A földalatti képregény szinte azt a szerepet vállalta, amit a költészetben az első vonalírásból

kilépő kalligrammák. Feltörte az elbeszélés megszokott, vonalban mozgó, egyirányú, merev rendszerét, szigorúan logikus időmenetét, montázsszerkezetét, s főképp az előreláthatatlanság elvét igyekezett érvényesíteni. Felbomlottak a szabályos négyzetek és képszalagok, az egyik jelenet kaotikusan olvadt és keveredett a többi képszegmentummal. A vizuális újítások mellett a szövegformában alkalmazott beszélt nyelv stílusa is gyökeresen megváltozott, „a föld alá süllyedt”.

A jórészt utcanyelvre támaszkodó, szókimondó és káromkodó beszédmód kézzelfogható megfelelője volt a földalatt bűzös és mocskos peremvidékének. Az al-pári nyelv rehabilitálásával egyidejűleg, képi megoldásaiban az underground comics egy brutális naturalizmus felé hajlott. Különösen a pornográf témáknál volt ez nyilvánvaló, ahol a rajzolók „izzadt” stílusa szinte külön hangsúlyt fektetett a nemiséget jelző testrészek és a nemi aktus kina-

gyított láttatására, a vér-, a genny- és az izzadságfolyam egymásba keveredésének hihetetlenül émelyítő és elképesztő jeleneire, melyekhez képest Dante pokollátatása vagy a Mahábhárita alvilág-rajza csupán csábító útirajz. Crumb, Shelton, Wilson, Thompson vagy Robbins rajzain genny rottyog az agyban, sperma csörgödez az erekben, és vér csordogál a test nyílásaiból. A Beckett látomásait is felülmúló jelenetekben az emberek késsel a hátukban baktatnak, s kiesnek a reális térből és időből. A hallucináció képi felfokozása a kábítószerek hatásának tudható be, ám a konvencionális alkotások pozitív, idealizált hőseinek kigúnyolásaként, demisztifikálásaként is felfogható. Crumb „egyik hőse, mr. Natural, a meditáló »guru«, abszurd monológokat motyog magában, és a legtöbb történet végén megsemmisül, másik alakja, a Superbaby pedig pólyáiból agresszíven polgári szüleire támad”. Az underground comics hőseinek általában

nincsenek nagy, világmegváltó céljaik, de még a meglévő, napi horderejű feladatokat sem tudják sikerre vinni, rendszerint elbuknak. Gyermetegek és kicsinyesek, rövidlátók és befeléfordulók, önzők és kegyetlenek. „Ezek a groteszk és hihetetlen méretű lábakkal ellátott alakok olyanok, mintha örökké görnyedt vállukon hordoznák a világ minden terhét”, mondja Dave Schreiner Crumb rajzairól. Számos szakember úgy véli, hogy az underground comics sajátos rajzstílusát két forrásból eredezteti: először is a pszichedelic plakátból, amely a szecesszió, a szimbolizmus és az expresszionizmus tapasztalatát kamatoztatva az LSD-kultusz fő vizuális kódrendszerének hordozójává vált, a másik pedig a már idézett dirty comics.

Attól eltekintve, hogy a földalatti képregény jobbára anarchista beütésű ideológiai hatásoknak volt kitéve, politikai szerepvállalása mégis pozitív. Nem téveszthető szem elől, hogy ez a médium volt az első nyíltan is politikáló műfaj a maga nemében, a kommersz és konvencionális képregények semleges áradatában. Marjoire Alessandrinnel egyetértésben elmondhatjuk, hogy az amerikai comics-nek ez a kevésbé intellektuális változata, a szatíra és az élc képességeit meghaladva, a fogyasztói társadalom nyílt és kíméletlen bírálataiba csapott át, de ennek ellenére sem tekintendő egy egységes és kikristályosodott politikai harc tudatos fegyverének. Az underground comics-

ek kritikája, iróniája és szatírája így nagyrészt olyan egyéni megnyilatkozásokban nyilvánult meg, melyek ideológiailag nem voltak egységesen kanalizálva, csupán vizuális, nyelvi platformjuk mondható azonosnak. Fogyatékoságait leszámítva, az underground comics küldetése egészében véve mégis pozitívnak mondható, mert megmutatta, hogy a gyakorlatban is létrehozható a kommunikáció olyan alternatív formája, amely az uniformizált és a kisebbség által manipulált tömegtájékoztatási rendszer hatalmi gócainak is ellen tud állni.

Politikai gerillaszerepe mellett nem kevésbé értékes az a sok nyelvi újítás sem, amely a képregény hagyományos nyelvét meta-nyelvi szintre emelte, s ilyképp utat mutathatott a hatásra kialakult *absztrakt és analitikus* képregény protagonistáinak, akik aztán a médium nyelvi szerkezetét molekuláira és atomjaira bontották fel. A földalatti képregény tehát rámutatott az új nyelvi módszerek határtalan lehetőségeire, ám nem aknázza ki őket teljesen, hiszen nem is tartotta feladatának; tulajdon küldetését elősorban *kritikai*, nem pedig *kísérleti* jellegében ismerte fel.

A független amerikai comics-kiadókat hasonló elvek fűzték össze, amikor az öt legnagyobb kiadó társulásával létrehozták az Underground Press Syndicate-et, saját szakszervezetüket. A New York-i *East Village Other*, a berkeleyi *Barb*, a Los Angeles-i *Free Press*, a detroiti *Fifth Estate* és a

michigani *Paper* című földalatti lapokat így a vietnami agresszió elleni tiltakozás, a kábítószeres betiltásáról szóló törvény elleni lázongás, az elnyomott szociális rétegekért vállalt harc, a szexuális forradalom és a női felszabadító mozgalom melletti kiállítás és az akadémiai, valamint kormánykörökkel szemben megnyilvánuló

bizalmatlanság ötvözte össze. Ezek a föld alatt készülő lapok nemcsak comics-okat közöltek, hanem igyekeztek magukba ömlesztetni minden olyan forradalmi megnyilvánulást, amely az ellenkultúra és az új baloldal platformjáról indult.

SZOMBATHY Bálint